

ALI PIŠE JOŽE TOPOLOVEC HALOŽAN PREPROSTO ALI UMETELNO?

Leta 2002 sem pri Mohorjevi družbi v Celovcu izdal zgodovinsko-kritično obdelavo in izbor sodobnega prozaista duhovnika Jožeta Topolovca Haložana (roj. 1934). Naslov izdaje je povzet po zadnjem njegovem delu *Pokošena trava*. Vseh 11 povesti-romanov je izdal v lastni založbi Oznanjenje. Topolovec dosledno razvija obliko kratkega romana z razvidnimi impresionističnimi potezami, a s trdno epsko zgradbo. Ogiba se političnosti, posveča se prvinskim bivanjskim vprašanjem, razpet je med tragičnim in smešno-grotesknim pogledom na življenje.

samozaložba, pisatelj duhovnik, poljudna književnost, povest, roman, groteska, J. Topolovec, *Pokošena trava*

In 2002 the author of the article published at Mohorjeva publishing house in Klagenfurt a historical-critical edition and collection of the contemporary prose writer Jože Topolovec Haložan (b. 1934). The title of the publication was adopted from his final work, *Pokošena trava*. Topolovec had published all of the 11 short stories/novels in his own publishing enterprise Oznanjenje. He consistently develops a form of short novel with evidently impressionistic characteristics, but with solid epic structure. He avoids being political, but, rather, he focuses on existential questions, stretched between the tragic and humorously grotesque views of life.

self-publishing, author-priest, popular literature, story, novel, grotesque, J. Topolovec, *Pokošena trava*

Prva od enajstih Topolovčevih knjig je izšla leta 1979, ko je bilo avtorju že 45 let. Zdaj je znano, da je imel eno, dve ali tri knjige bolj ali manj pripravljene že precej prej, vendar je neuspešno čakal na kakšno založbo. Njegova prva objava je iz dijaških let: 1953 mu je Ivan Potrč v reviji Mlada pota objavil besedilo *Franček*, ki ga lahko označimo kot črtico, ni pa mu objavil in ni ohranjeno še eno predloženo besedilo z naslovom *Zavrhovci*. Ta naslov je podoben naslovu druge Topolovčeve knjige *Dobrenci*, kar pomeni prebivalce haloške pokrajine Dobrina. Tudi *Franček* je eden od Zavrhovcev oziroma Dobrencev. Najbrž je Topolovec pripravljaj serijo portretov o haloških otrocih.

Vse kaže, da je že na začetku Topolovčevega pisateljevanja obstajala zamisel precej večje kompozicije, kot je samostojna črtica, novela, kratka zgodba. To doka-

zuje tudi podatek, da je leta 1961 Jože Topolovec v reviji *Brazda*, v kateri je objavil kar devet besedil, predstavljen takole: *Piše črtice in povesti*. In med temi devetimi besedili je bilo eno, malo preoblikovano, kasneje vključeno v knjigo *Dobrenci*, dve pa sta takšni, da bi lahko bili vključeni in sta tudi portreta haloškega dečka in deklice, in nadaljnji dve besedili zajemata snov iz haloškega kmečkega okolja, le da gre v tem primeru za odrasle osebe.

Nadaljnja Topolovčeva objava, ki tudi kaže na zamisel večje kompozicije, je iz leta 1972 v reviji *Nova mladika*. Tu je izšel še en otroški portret kot samostojna pripoved, dve besedili (eno otroško in eno o starki) pa sta združeni pod značilnim skupnim naslovom *Haloški obrazi*. Torej imamo tri skupinske naslove: *Zavrhovci – Haloški obrazi – Dobrenci*.

Mislím, da je prevlada povesti oziroma romana nad krajšimi besedili v Topolovčevem pisateljevanju globoko pogojena z izročilom ljudskega pripovedovanja v Halozah. Leta 1998 je Anton Gričnik v zbirki Glasovi izdal knjigo *Farice. Haloške pripovedi*, kjer v uredniški spremni besedi pravi: »Izraza *pripovedi* in *zgodbe* namerno razlikujem. Pogosto namreč pripovedovalec v pripovedi poveže več posameznih zgodb. Pri prvi različici knjige sem oblikoval njena poglavja po pripovedih. Na zahtevo urednice sem v drugi različici razvezal te pripovedne enote v posamezne zgodbe.« Verjetno je, da Topolovčeva kompozicija izvira v haloških ljudskih pripovedih. V Gričnikovi knjigi sodeluje tudi Topolovec.

Eno od osnovnih vprašanj pri obravnavi Topolovčeve književnosti je, ali gre za povesti ali romane. Sam pisatelj je – mislim, da zaradi skromnosti – svoja dela označil kot *povesti*, jaz pa se nagibam k oznaki *romani* ali *kratki romani*, s čimer tudi povišujem njihovo literarno raven iznad kakšnega večerništvá ali mohorjanstva. Nekaj časa sem menil, da pisatelj nenaravno, preveč umetno, kombinira ali združuje raznorodne snovi, zdaj pa uvidevam, da gre za omenjeno usodno zakoreninjenost v haloškem ljudskem izročilu. Ustvaril je izvorno sintezo ljudskosti in modernosti. Spoj modernega sloga in poljudne, a duhovite povestne zgradbe. Položaj in vrednost njegove umetnosti bi lahko primerjali z delom slikarja Staneta Kregarja.

Topolovec nekatere svoje nekoliko avtobiografske like, kot je na primer glavna oseba romana *Ali res ni sonca?*, označuje kot bralce nenavadno težke, visoke, moderne literature, kot sta Lojze Kovačič in skrajni modernist James Joyce. Z občudovanjem omenja klasična literarna dela, kot so *Starec in morje*, *En dan Ivana Denisoviča*, *Hlapec Jernej in njegova pravica*. To so povesti, medtem ko Topolovec pogosto povezuje dve fabuli ali več, kar je lastnost romana. Vsekakor teži k ustvaritvi klasično lepega krajšega romana. Medtem ko je raznorodnost dveh ali treh zgodb v romanu *Anika* štrleče nerodna, pa se v zadnjem romanu *Pokošena trava* skladno povezujejo.

Topolovec je samosvoj literarni oblikovalec, čigar knjige bi bile lahko privlačne tako za preproste kot za izobražene bralce. V resnici je tako, da ga ne eni ne drugi ne ljubijo in jim je potrebno pomagati. Prvim se zdi grob in težaven, drugim se zdi

primitiven, ljudski. Topolovec ima pravico, da svoje književnosti ne namenja natančno določenemu bralcu, kajti to bi bilo preračunljivo. Ima pravico biti neodvisen umetnik.

Kot ocenjevalci nihajo, ali piše Topolovec romane ali povesti, nihajo tudi, ali piše za ljudstvo ali za zahtevnejše bralce. Taras Kermauner se sprašuje, ali je to *visoka literatura*, in odgovarja, da »Haložan tako rekoč ne piše za ljudstvo, pa vendar je njegovo pisanje zelo pošteno pisanje za ljudstvo, bolj pošteno kot pri tistih, ki iščejo zunanje efekte. Haložanu gre za resnico – in ob tem se odloča zoper lepi videz. To pošteno ravnanje daje njegovemu delu največjo vrednost.«

Že Kermauner predstavlja vprašanje o namembnosti Topolovčeve umetnosti izven slogovnih in kompozicijskih okvirov, to je v okviru Topolovčevega odnosa do družbe, upoštevajoč njegovo kritičnost. V tem smislu se odziva tudi Lev Detela, ki pravi, da je Topolovec *duhovnik s kritičnim odnosom*, in nadaljuje: »Zdi se, da je Topolovec zaradi odkrite resnicoljubnosti, s katero prikazuje predvsem negativne vsakdanje pojave in razmerja med ljudmi v bližnji polpreteklosti in v sedanji stvarnosti, marsikomu neprijeten. Verjetno tudi verskim založbam, saj njegove literature doslej niso uvrščale v zbirke večerniških in podobnih povesti.«

Nisem si mogel kaj, da ne bi očitkov zoper Topolovčevo kritičnost, pesimizem in življenjsko tragičnost primerjal s podobnim odnosom kritikov do svoječasne Cankarjeve umetnosti. Na Topolovca je vplivala filozofija oziroma psihologija eksistencializma, po kateri se ljudje nestrno žro med seboj ne glede na družbene razmere. Po drugi strani opozarjam na Topolovčevo nagnjenje za prikazovanje smešnosti, za groteskno karikiranje in celo za prikazovanje idiličnega sveta. Najpomembnejše pa je, da se Topolovčeve osebe upirajo nevzdržnim življenjskim razmeram.

Ko je pisatelj začel objavljati, se je preimenoval v Jožeta Haložana, kljub temu da je haloška patriarhalna snov po knjigi *Dobrenci* in deloma po *Aniki* prepustila prostor pomeščanjenemu življenju, ki je le malo vezano na haloško zemeljskost. Gre samo za nekatere zunanje haloške attribute in morda za globoko značajske. Toda literarni kritiki razumejo psevdonim Haložan dobesedno, mu tako rekoč nasedajo, večinoma misleč, da je predvsem glasnik kmečkega podeželja.

Čeprav je Topolovec najprej izdal roman *Anika* in naslednje leto (1980) roman *Dobrenci*, je v resnici najprej napisal *Dobrence*. Podobno kot haloška vas ni gručasta, ampak razpršena na posamezne domačije, je razpršen tudi Topolovčev prvi roman. Ni glavne osebe, je množica oseb, to je skupinski ali kolektivni roman. Pridružil se je asociacijsko-impresionistični literarni slog. *Dobrenci* je najbolj mozaično in impresionistično Topolovčevo delo in pisatelj si nič ne prizadeva, da bi se bralec lažje znašel v množici oseb.

Ocenjevalec Marko Dvořak takole označuje zgradbo Topolovčevega kratkega poglavja: »Nikakor ni sklenjena celota, marveč le nekakšen hoteno nedokončan izsek iz realnosti, fragment.« Roman *Dobrenci* traja samo nekaj mesecev. Taka je večina Topolovčevih romanov, kar narekuje izsekano kompozicijo. Samo dva

romana (*Hudičeva pravica*, ki je edini Topolovčev zgodovinski roman, ter *Kdo je angel?*) sta kroniki o bolj ali manj celem življenju enega rodu.

Trajanje romana *Anika* je glede na obilnost dogajanja nenaravno kratko. Topolovec je vzpostavil individualno junakinjo in vložil veliko ljubezni v predstavitev občutljivega ženskega lika. Bolj kot kmečko delo Topolovčevo Aniko zanimajo vzgoja otrok in odnosi z ljudmi. Poleg nje so pomembne osebe tudi profesor, pa Anikin oče in vdovec Jožek. Odvečno se zdi pisateljevo modrovanje o usodnih slabostih haloškega človeka.

Roman *Ali res ni sonca?* je snovno morda najbolj bizaren, nenavaden v Topolovčevem opusu. Avtobusni sprevodnik Vinko Potočnik namreč spolno občuje s snaho in zaplodi otroka. Nato preživlja samomorilsko depresijo, kar je prikazano prepričljivo. Večinoma je roman prvooseben, tako da poglavja, ki jih izjemoma pripovedujejo druge osebe, učinkujejo čudno. Nenavadno je tudi, da je Vinkove zapiske priredil prijatelj njegove pokojne žene profesorice Dragice.

Za roman *Vera* (to je žensko ime) je značilno, da ga lahko doživljamo bodisi kot pretežno komični roman ali pa bolj resno, celo tragično. Poleg fabule o Verini družini, ki ji osnovni ton daje to, da je njen mož ženskar, poteka še vzporedna, s prvo dokaj nepovezana fabula o družini njenega brata, ki je opustil duhovniški poklic in je zdaj knjižničar. Roman pripoveduje Vera, vendar to ni navadna prvoosebna, ampak naslovljena na zaupno prijateljico Miciko. Vera je kar precej intelektualna, to je drugačen tip ženske kot Anika. »Povest je pisana sveže, živo, napeto in pomeni vsekakor najuspelejši literarni tekst Jožeta Haložana« (Taras Kermauner ob izidu).

Roman *Vrtiljak* je osredotočen, ne vsebuje kakšne vidnejše vzporedne fabule, pač pa množico oseb in usod. Glavna oseba je mladi Gustek, knjižničar, ki ima sicer tudi vinograd, a veliko pomaga ljudem in dela v Cerkvi, doživel pa je že zakonski brodolom in pričakuje cerkveno razvezo zakona. Gustek je Anikin brat, tako da sta romana *Anika* in *Vrtiljak* nekakšna dvojčka. Oba, Gustek in Anika, nikakor nista mogla vzdržati v zakonu. Ta roman izjemoma pripoveduje kar pisatelj, vendar s stališča Gusteka. Nasilni in podjetni Gustekov zet Andrej je podoben Gusteku v romanu *Pokošena trava*. Ocenjevalec France Planteu pravi: »Domačijskost Haložanovega teksta je pristna in presega naše večerniške vzorce.«

Roman *Vice* je poleg *Dobrencev* najbolj skupinski Topolovčev roman. Prikazuje številne osebe v domu oskrbovancev, pa še uslužbenke in uslužbenke. Kolikor ljudi, toliko romanov. Te zgodbe povezuje oskrbovanec duhovnik Jernej, tako da so *Vice* do neke mere tudi duhovniški roman, ki je dovolj osredotočen. Jernej je seveda tudi pripovedovalec, vendar marsikje proti koncu poglavja ali tudi sicer prepušča pripovedovanje svojemu portretirancu. Portret določene osebe se pogosto razveja v nadaljnje nastopanje postranskih oseb, tako da je roman mozaično mrgolenje številnih usod, ki je ponekod morda namenoma zamegljeno. Topolovec odkrito, najbrž precej avtobiografsko, prikazuje razne spore med ljudmi, ki delajo za Cerkev.

Najbolj duhovniški Topolovčev roman je *Hudičeva pravica*, roman iz 16. stoletja. Sebastijan Krivec je postal duhovnik šele potem, ko mu je umrla mlada žena in mu zapustila hčerko. Ta postane redovnica v Studenicah pod Bočem. Medtem ko Taras Kermauner meni, da je to besedilo sivo, puščobno, naturalistično, pa sam doživljam, da je baročno-impresionistično razgibano in slikovito. Krivec se ne pusti zapeljati modnemu protestantizmu tako kot njegov duhovniški sobrat Jurij, poleg tega je do skrajnosti nasršen proti krivični grajski gospodi. Kermauner dobro označuje Sebastijana, »ki ne zna nikogar očarati in zapeljati; ki se težko izraža; ki svoje najboljše skriva; ki sporov med sabo in drugimi ne zna izgladiti – rajši napravi tako, da nesoglasje ostane.«

Roman *Košček raja* je skladno zgrajen, tako da se epizodno dogajanje organsko vključuje v glavno. To je roman, ki ga pripoveduje gradbeni inženir Slavek Potočnik, vsekakor intelektuallec. Zna poskrbeti za duševno življenje in ravnovesje, med drugim ima svoj *košček raja* v domačih Halozah, medtem ko je v *Pasjem dolu* pekel: najprej se je on ločil od žene, zdaj pa ga je zapustila druga žena. In hodi obiskovat prvo ženo Treziko, pri kateri je tudi *košček raja*. Trezika živi v mestu, kjer ima zasebni dom oskrbovank. Košček raja je tudi pri mladi sinovi družini. Najbolj strnjeno, kar pet poglavij je namenjenih za prikaz dogajanja, kako Slavek razbije šipe na šiviljski delavnici druge žene Zvonke, kar se iz tragičnosti prevesi v komičnost. V dveh poglavjih pisatelj poseže v Slavekovo mladost, kar za zgodbo ni nujno, je pa zanimivo. Roman se odlikuje z bleščečimi življenjskimi podobami, ki se bralcu za zmeraj vtisnejo v spomin.

V romanu *Kdo je angel?* pisatelj spremlja Štjaneka Krivca, mizarja in kmetovalca, od mladosti do smrti. Pisatelj je učitelj, Štjanekov prijatelj, ki opisuje njegovo življenje nagovorno v drugi osebi, kot bi mu govoril na pogrebu ali se ga drugače spominjal. Dobrosrčnost in milino, ki jo izžareva ta roman, izraža pisec kratke spremne besede Jožef Smej: »Je do zadnjih globin segajoč pogovor z mrtvim ... Knjižnih del, pisanih v drugi osebi ednine, ni veliko. Takšna dela so zahtevna tako za pisatelja kakor za bralca.« Štjanek je nesrečnik, ki se ga skušajo polastiti in si ga podrediti po vrsti: svak, sosed, ki se je poročil s Štjanekovim dekletom, še novi sosed, končno pa sestra Katica, ki je ubila moža, a krivdo zvrča na brata. Tudi dobremu Štjaneku kdaj zavre kri, na primer ob materinem in očetovem pogrebu.

Delo *Profesor Vranc* lahko označim kot komični roman. Smešen je v njem čudaški profesor, ki se pretirano obdaja s knjigami, ki tepe mladino, ki vozi samo bicikel, ki ustanovi mladinski glasbeni ansambel, ki se pusti voditi od pametne svakinje Rozike, ki je kazensko premeščen iz mesta na podeželsko šolo, in kar je najbolj čudaško: ki se bo poročil z Majdo, ki jo je imel rad kot študent, a ona je zdaj vdova in ima tri otroke ... In vendar se Vranc normalizira, se razvija v smeri življenjskega ravnovesja. Še ena glavna oseba, rahlo gospodovalna Rozika, večino snovi pripoveduje svoji prijateljici, nekaj poglavij pa začuda izpada iz te enotne oblike, ker jih pripoveduje bodisi Vranc bodisi pisatelj. Ocenjevalec Ivan Mesiček

vztraja pri oznaki, da je to *ljudska povest*; ne soglašam, da so Topolovčeve osebe nekoliko *slabokrvne*.

Zadnji roman *Pokošena trava* je silovita tragedija. Obravnava uboj, podobno kot roman *Kdo je angel*. Pravzaprav pa sta dve smrti. Umre Daničin mož Vlado zaradi alkoholizma in zapuščenosti, a še to leto umre tudi Daničin ljubimec Gustek, ki je tako kot trgovka Danica pridobitniški in grabežljiv. Gusteka ubije Daničin zet Matej, ker se ne pusti zatirati in se mora braniti. Gre za roman z dvema fabulama, ki obe podrobno popisujeta smrt in sta odlično spojeni. Sploh je *Pokošena trava* Topolovčevo najboljše, najbolj izdelano, najbolj ganljivo delo.

Prvi ocenjevalec Topolovčeve proze pisatelj Ivan Potrč je že opazil, da v njej ni *ne življenjske patetike in izjav*, pač pa resničnost. Grajal je, da »znova in znova vnašate neke spomine na junakova poprejšnja doživetja. To se sme, zahteva pa tako pisanje mojstra in je torej bolje, da se začetnik tega ogiblje; tudi je fabula sama prekratka, da bi jo kar naprej mešali s tem, kar se je kdaj poprej zgodilo. Potrebno je, da v pisanje ne vnašate kar iznenada novih imen, preden jih na kak način ne predstavite ali ne upodobite.« Potrč je torej že opazil, da je Topolovčeva proza asociativna in impresionistična. Kakšen mojster je Topolovec in kakšen odličen rezultat lahko doseže, dokazuje njegova novela *Lenčka*, objavljena leta 1955 v tipkopišni bogoslovski reviji *Brazda*. V tej noveli je asociativnost popolnoma organska in ni sledu kakšnega literarno formalnega ali filozofskega (eksistenčialističnega) šolanja.

Marko Dvořak je ob Topolovčevem romanu *Anika* opazil asociativni impresionizem in ga je zelo pohvalil: »Najbolj zanimiva in hkrati vsestransko uspešna je ti-tehnika celotnega prvega poglavja. V njej je z nekakšnim, skorajda asocijacijskim tokom pripovedovanja odlično zadet duševni profil in duhovni nivo Anike, njena osebna prizadetost in celo subjektivna pristranskost tako v ocenjevanju kot vrednotenju (hierarhiziranju) dogodkov. Ta tehnika omogoča pisatelju tudi mnoge stilne in jezikovne individualnosti, na primer določeno mero neknjižnosti.«

Topolovec je odličen psiholog. Ko sem ga v intervjuju vprašal, kako bi sam označil slog svojega pisanja: ali realizem, naturalizem, groteskni realizem, psihološki realizem, impresionizem, modernizem ali kako drugače, je odgovoril: »Mogoče psihološki realizem in impresionizem.«

Menim, da je poleg primorskega Danila Lokarja Jože Topolovec najbolj uspešni slovenski impresionist v prozi. Je mojster fotografiranja duševnosti s pomočjo tega, da oseba komu pripoveduje. Vendar pa kljub vsemu zastranjevanju in vnašanju podrobnosti vzdržuje kompozicijo večje fabule (romana).

Podrobna razčlenitev pisateljevega sloga kaže veliko strnjenost in bogastvo snovi in vsestransko osvetljevanje resničnosti. Povezujejo se prvine tradicionalnega in modernega pripovedništva. Topolovčeva proza bi bila primerna za srednješolsko berilo. Najpomembnejše je, da je jasna. Ni prelahka, a ni toliko težavna, da je z nekaj truda, ki je v šoli nujno potreben, ne bi obvladali. Zato mi je razumljivo, da Taras Kermauner ostro sooča Topolovca s pisateljem lahkotne proze Ivanom

Sivcem. Topolovčeva skorajda dokumentarna resničnost se zdi Kermaunerju sprejemljivejša od *kozmpolitske, gladke forme* takšnih pisateljev, kot sta Drago Jančar in Alojz Rebula.

Topolovec si odkrito prizadeva združevati duhovniški in pisateljski poklic. To pa pomeni, da postavlja svojemu pisateljevanju visoke etične zahteve. Pravzaprav je zase napisal te besede v svoji reviji *Oznanjenje*: »Tudi vsaka človekova beseda bi morala biti oznanjenje, vesela, polna upanja, dvigajoča in odrešujoča. Beseda pa je lahko tudi žalostna, trpka, hinavska in polna strupa« (1982). Vrsta slovenskih književnikov je opravljala hkrati s pisateljskim poklicem še en poklic. Duhovniki pisatelji so bili na primer Simon Gregorčič, Anton Medved, Fran S. Finžgar, Janez Jalen, Fran K. Meško, Lojze Kozar, Stanko Cajnkar, Metod Turnšek, Jože Smej. Topolovec je njihov vredni, a seveda svojevrstni naslednik.